

ELASTYCZNOŚĆ DOCHODOWA KONSUMPCJI W GOSPODARSTWACH CHŁOPSKICH NA ZIEMI LUBUSKIEJ

WSTĘP

Kształtowanie się spożycia w zależności od poziomu dochodów różnych grup ludności oraz tendencje i tempo zachodzących zmian są wyrazem społeczno-ekonomicznych przeobrażeń zachodzących w społeczeństwie. Zainteresowanie tymi problemami jest zawsze aktualne i uzasadnione. Wiadomo jak bardzo złożonym zjawiskiem jest popyt i konsumpcja. Im lepsza będzie ich znajomość, znajomość potrzeb społeczeństwa, tym większe są szanse na ich prawidłowe zaspokajanie. Aby przygotowane przez produkcję zaopatrzenie towarowe było właściwe, tj. adekwatne do potrzeb i oczekiwań konsumentów, potrzebne są informacje umożliwiające przewidywanie popytu i spożycia.

Przedmiotem niniejszego opracowania jest analiza związków zachodzących w relacji dochód — spożycie. Celem zaś opracowania naszego jest ukazanie, jaka była siła i kierunek reakcji spożycia na zmiany dochodów ludności chłopskiej na Ziemi Lubuskiej.

Środkiem realizacji przyjętego celu będą obliczone współczynniki elastyczności jako miary zmian popytu względem zmian dochodu. Badania elastyczności dochodowej dotyczą spożycia artykułów nieżywnościowych i artykułów żywnościowych konsumowanych w gospodarstwach domowych rolników indywidualnych na Ziemi Lubuskiej w latach gospodarczych¹ od 1964/65 do 1969/70*.

W pracy wykorzystano materiały IER publikowane corocznie w serii „Wyniki rachunkowości rolnej gospodarstw indywidualnych”. Dane dla interesującego nas regionu uzyskano ze źródeł informacji o okręgu zachodnim — granicznym, który obejmuje w całości obszar województwa zielonogórskiego oraz niektóre powiaty województw szczecińskiego i koszalińskiego (Dębno, Myślibórz, Choszczno, Wałcz, Złotów). Umownie więc

¹ Rok gospodarczy rozpoczyna się 1.VII, a kończy 30.VI.

* Artykuł złożono do druku w czerwcu 1973 roku.

zakładamy, że wszystkie zachodzące zależności i zjawiska w ramach okręgu zachodniego — granicznego dotyczą Ziemi Lubuskiej jako synonimu województwa zielonogórskiego.

1. POJĘCIE I RODZAJE ELASTYCZNOŚCI POPYTU I KONSUMPCJI

Popyt i konsumpcja są zjawiskami wyjątkowo złożonymi, ponieważ determinują je liczne czynniki o charakterze ekonomicznym, demograficznym, socjologicznym, a nawet kulturalnym. Czynniki te, a jest ich bardzo dużo, oddziałują równocześnie, przy czym wiele z nich nie daje się mierzyć (np. gusty i upodobania konsumentów, zwyczaje regionalne itp.). Metody badania prowadzące do kwantyfikacji wpływu poszczególnych czynników na kształtowanie się popytu, okazują się zresztą w praktyce często zawodne.

W zależności od celów praktycznych analizy, można badać kształtowanie się popytu i konsumpcji w różnych zbiorowościach konsumentów np. w skali województwa, regionu, w skali określonej grupy społecznej czy w skali całego kraju. Różna też może być długość okresu przyjętego do badania, tak więc w zależności od konkretnych potrzeb można mówić o popycie i konsumpcji w skali miesięcznej, kwartalnej, rocznej. Mimo że popyt jest wynikiem łącznego i równoczesnego działania różnych czynników, można w pewnym uproszczeniu przyjąć, iż jest on funkcją tylko dwu najważniejszych. Są to: cena danego dobra (także ceny innych dóbr, zwłaszcza substytucyjnych i komplementarnych) oraz dochody konsumentów.

Miara, która umożliwia określenie intensywności reakcji popytu na zmiany poszczególnych czynników jest współczynnik elastyczności popytu. Wyraża on stosunek względnej zmiany popytu na dane dobro do względnej zmiany ceny na to samo dobro (lub zespół dóbr), względnie do zmiany dochodów ludności. Tak zdefiniowana miara pozwala na zorientowanie się jak (w ujęciu relatywnym) reaguje popyt na określone procentowe zmiany zmiennych określających go. Mierząc skłonność popytu do zmian pod wpływem poszczególnych czynników, każdorazowo można uwzględnić siłę działania tylko jednego czynnika, traktując wszystkie pozostałe jako niezmiennie². W zależności więc od tego, wpływ którego czynnika na popyt badamy, rozróżnia się elastyczność cenową, dochodową i mieszaną. Elastyczności dochodowe są z reguły dodatnie, cenowe ujemne, a mieszane są dodatnie lub ujemne, w zależności od tego czy dwa dobra są substytucyjne, czy komplementarne.

² Zob. Z. Pawłowski, *Ekonometria*. Warszawa 1969, s. 400.

2. ELASTYCZNOŚĆ DOCHODOWA I JEJ MIARY

Spśród szeregu czynników, które wpływają na kształtowanie się wielkości i struktury spożycia i popytu, dochody są niemal najważniejszym. Czynnikiem ten ma charakter dynamiczny, poziom dochodów ulega zmianom, zmienia się także ich rozdział. Równoległe ze wzrostem dochodów rozszerza się zakres zaspokajanych potrzeb konsumenta. Miarą zmian popytu na skutek zmian dochodów ludności jest współczynnik elastyczności dochodowej popytu. Współczynnik ten wyraża stosunek względnej zmiany popytu na dane dobro do względnej zmiany dochodu. Miary elastyczności pozwalają się zorientować w rozpiętości między popytem a potrzebami ludności. Im ta rozpiętość jest większa, tym wyższe są współczynniki elastyczności.

Możemy o popycie na dane dobro powiedzieć, że jest on elastyczny względem dochodu przy niskich dochodach, w miarę jak dochód rośnie popyt dąży bądź do pewnego skończonego poziomu nasycenia (przy bardzo wysokich dochodach), bądź też zaczyna z kolei maleć³.

W relacji między spożyciem a dochodem pierwszym najbardziej znany uogólnieniem w tej dziedzinie jest słynne prawo Engla. Prawo to głosi, że część dochodu przeznaczona na żywność maleje w miarę jak dochód wzrasta. Prawo Engla, które powinniśmy sformułować w najbardziej nowoczesny sposób jako hipotezę głoszącą, że elastyczność popytu na żywność jest mniejsza od jedności, co potwierdzają obecnie badania budżetów prowadzone w wielu różnych krajach (także przez porównanie prawidłowości kształtowania się wydatków konsumentów w różnych krajach). Prawo to można rozszerzyć stwierdzając, że dochodowa elastyczność popytu na żywność jest mniejsza od jedności i maleje w miarę wzrostu dochodu. A. Hodoly tytułem komentarza do omawianej prawidłowości zauważa, że prawo to nawet w pierwotnym sformułowaniu „...działa dopiero od poziomu dochodu wyższego do minimum egzystencji. Poniżej tego poziomu nie ma mowy o właściwych proporcjach między wydatkami na żywność i na inne towary, ponieważ podstawowe potrzeby fizjologiczne są nie zaspokojone”⁴.

Niezależnie od licznych przypadkowych decyzji wyboru, stochastyczną regułą staje się naturalna kolejność zaspokajania potrzeb, od podstawowych środków żywności, opału, światła i czynszu mieszkaniowego poprzez obuwie, odzież, środki do utrzymania zdrowia i higieny, tytoń, do artykułów zaspokajających potrzeby kulturalne, używek, usług, artykułów trwałego użytku domowego itd.

³ Zob. J. A. C. Brown, *Nowoczesne wyniki w zakresie teorii zachowania się konsumenta*. Przegląd Statystyczny 1962, z. 1.

⁴ Zob. A. Hodoly, *Wstęp do badań rynku*. Warszawa 1961, s. 296.

Konieczność wydatkowania (na zakup artykułów o wysokiej cenie jednostkowej) jednorazowo większej sumy, zmusza konsumentów do zgromadzenia uprzednio odpowiednich oszczędności (jeśli nie chcą lub nie mogą korzystać ze sprzedaży ratalnej). Tak więc o ile odłożone w przeszłości dochody pieniężne nie wywierają większego wpływu na bieżącą konsumpcję środków żywnościowych, mają one duże znaczenie dla kształtowania się popytu na dobra trwałego użytku. Elastyczność dochodowa popytu jest zróżnicowana nie tylko dla poszczególnych artykułów konsumpcyjnych. Różny stopień elastyczności charakteryzuje także poszczególne grupy społeczno-zawodowe.

Elastyczność popytu względem dochodu może przybierać różne wartości: a) większe od jedności ($e > 1$) w przypadkach towarów zaspokajających potrzeby dalszych rzędów (np. wyszukane środki żywności, drogie tekstylia, artykuły trwałego użytku), b) mniejsze od jedności ($e < 1$) dla artykułów zaspokajających potrzeby podstawowe i w ogóle dla towarów niższego rzędu, nieatrakcyjnych, c) współczynnik elastyczności równy zero ($e = 0$) oznacza, że wzrost lub spadek dochodu nie wpływa na wielkość popytu w danym zakresie⁵.

Ponadto systematyczny wzrost dochodu powyżej pewnego poziomu może sprawić, że wskaźniki dochodowej elastyczności popytu na niektóre towary, szczególnie poślednie, okażą się ujemne. Oznacza to, że na te towary (np. ziemniaki, kasze, chleb żytni) popyt w miarę wzrostu dochodów maleje i jest zastępowany częściowo popytem na wyższe ich substytuty. Zrozumiałe jest, że podobnie jak w stosunku do cen, tak i w stosunku do dochodu popyt na towary najbardziej dla spożycia istotne (w tej liczbie na niektóre usługi, np. czynsz, usługi komunikacyjne) jest nieelastyczny. Popyt może też być nieelastyczny (bliski zeru) w warunkach pełnego pokrycia potrzeb społecznych — oczywiście pod warunkiem, że tak niska elastyczność jest wywołana niską, a nie bardzo wysoką ceną. Gdy cena jest tak wysoka, że czyni osiągalnym dane dobro tylko dla nielicznych konsumentów, to elastyczność może maleć i pozostać bardzo niską⁶. Tak więc współczynniki elastyczności dochodowej pośrednio wyrażają też zmiany zachodzące w obrębie cen.

Elastyczność dochodowa zależy także od elastyczności mieszanej i cenowej. Wzrost popytu na dane dobro, wywołany spadkiem jego ceny, łączy się najczęściej ze spadkiem popytu na substytut tego dobra. Mówimy więc w związku z tym, że spadek ceny wywołuje skutek substytucyjny. Wzrost dochodu powoduje najczęściej wzrost popytu na dane dobro — określamy to wówczas jako skutek dochodowy.

⁵ J. Piasny, *Konsumpcja w teorii i praktyce gospodarki socjalistycznej*. Warszawa 1971, s. 63.

⁶ Zob. J. Dietl, Z. Gługiewicz, *Metody analizy rynku*. Poznań 1967, s. 66.

W pewnych warunkach zmiana ceny może dawać skutek dochodowy, a zmiana dochodu — skutek substytucyjny. Nominalny spadek ceny traktowany jest przez konsumentów jako wzrost dochodu realnego, a nominalny wzrost dochodu traktowany jest przez nich jako spadek ceny realnej. Na zjawiska te reaguje współczynnik elastyczności dochodowej i należy o tym pamiętać przy interpretacji znaków tych miar.

Należy pamiętać także o tym, że dochodowa elastyczność popytu mierzona w pieniądzu (wartościowa) jest na ogół wyższa od elastyczności ilościowej, której podstawę stanowią jednostki fizyczne. Jest to zrozumiałe, gdyż wraz ze wzrostem dochodów konsument poszukuje towarów lepszej jakości, a więc o wyższej cenie.

W ramach ogólnej prawidłowości zmiany popytu, jego reakcje na zmiany wielkości dochodu mogą być różne dla poszczególnych dóbr. Stąd konieczne jest znalezienie miary, która by bardziej szczegółowo i precyzyjnie oddawała stopień reakcji popytu na zmianę dochodu. Miarą taką są współczynniki elastyczności.

Przedstawienie popytu czy to w postaci różnego rodzaju funkcji, czy współczynników elastyczności jest poszukiwaniem możliwości przewidywania bądź planowania poziomu spożycia przy określonych założonych dochodach. O ile wykreślone krzywe funkcji popytu są bezpośrednio użyteczne do budowania prognoz popytu, o tyle do określenia zróżnicowania przeciętnego stopnia elastyczności poszczególnych artykułów bardziej przydatne są współczynniki elastyczności⁷. W planowaniu mają one mniejszą wartość, gdyż jako średnie mogą w sobie zawierać różne przypadki skrajnie wypaczające zjawisko.

Elastyczność można mierzyć według klasycznej formuły:

$$e = \frac{\Delta y}{y} : \frac{\Delta x}{x} = \frac{\Delta x}{\Delta y} \cdot \frac{y}{x}$$

gdzie:

- e — wyraża elastyczność
- Δy — przyrost popytu
- y — popyt
- Δx — przyrost dochodu
- x — dochód

Przedstawiona formuła wyraża elastyczność punktową, to znaczy elastyczność w danym punkcie czasowym lub przestrzennym. Łatwiej jest obliczyć elastyczność między dwoma punktami; elastyczność tak obliczoną określa się jako elastyczność łukową. Najbardziej rozpowszechniony

⁷ M. Czerniewska, *Budżety domowe rodzin chłopskich*. Warszawa 1963, s. 134.

wzór przedstawia się następująco: jeśli wielkości badane y i x w dwóch różnych punktach czasowych oznaczmy odpowiednio przez y_0 i y_1 oraz x_0 i x_1 , wówczas

$$e = \frac{\frac{y_0 - y_1}{y_0 + y_1}}{\frac{x_0 - x_1}{x_0 + x_1}} = \frac{y_0 - y_1}{y_0 + y_1} \cdot \frac{x_0 + x_1}{x_0 - x_1}$$

Otrzymana w ten sposób elastyczność odnosi się jednak tylko do danych dwóch punktów i nie może być uogólniana⁸. Wprawdzie można obliczyć elastyczność łukową dla szeregu kolejnych par punktów, a następnie przeciętną elastyczność łukową, ale otrzymany wynik może dać tylko bardzo duże przybliżenie. Metodą tą można się posługiwać tylko w braku innych możliwości.

W zależności od tego jakimi materiałami dysponujemy, obliczeń współczynników elastyczności dochodowej można dokonywać metodą statyczną lub dynamiczną. Obliczanie współczynników na podstawie budżetów rodzinnych jednego roku ma charakter statyczny. Metoda ta polega na porównywaniu budżetów rodzin o różnym poziomie dochodu w tym samym czasie, co ma tę swoją dobrą stronę, że automatycznie eliminuje znaczenie czynnika cen. W związku z tym współczynniki statyczne możemy uważać za czyste odbicie wpływu dochodów na kształtowanie się popytu⁹.

Mankamentem tej metody jest to, że badanie wielu budżetów opiera się na założeniu, iż struktura potrzeb rodzin o różnym dochodzie jest taka sama, co jak wykazały badania empiryczne¹⁰, nie jest prawdą. Brakiem tego rodzaju badań jest także to, że w zależnościach spożycia od czynników wyznaczających go nie występuje element czasu. Dane jednoroczne, gdyby nawet masowe, zawsze są przypadkowe. Wiadomo bowiem, że jeden rok do drugiego nie jest podobny pod wieloma względami. Wpływa na to szereg czynników o charakterze ekonomicznym, socjologicznym i politycznym. W dziedzinie konsumpcji żywnościowej dochodzą jeszcze dodatkowe czynniki, takie jak wahania urodzaju, choroby inwentarza, klęski żywiołowe, które corocznie w jakiś sposób odbijają się na poziomie popytu i spożycia. Tak więc opieranie się na wskaźnikach jednego roku może się okazać zawodne.

Na podstawie wieloletnich badań budżetów rodzinnych oblicza się dynamiczne współczynniki elastyczności. Współczynniki te, obliczone za

⁸ L. Beskid, *Dochodowa elastyczność popytu*. Studia Ekonomiczne 1959, nr 1, s. 114.

⁹ Praca zbiorowa pod red. Z. Hellwiga, *Zarys ekonometrii*. Warszawa 1970, ss. 220–221.

¹⁰ A. Woś, *Elastyczność spożycia żywności na wst.* Warszawa 1961, s. 13.

okres wielu lat, zawierają cały splot warunków ekonomicznych i społeczno-politycznych. W badaniach elastyczności interesuje nas przede wszystkim zmienność tego zjawiska w czasie. Metoda dynamiczna ma tę jeszcze przewagę nad statyczną, że operuje się tu szeregami o niewielkiej stosunkowo zmienności z roku na rok, a więc zmienności bliższej rzeczywistości. Współczynniki dynamiczne można obliczać stosując podstawę ruchomą. Współczynniki oparte o podstawę stałą ujawniają malejące bądź rosnące tendencje¹¹ i to można uznać za plus tej metody. Główną jej niedoskonałością jest oparcie się na jednej liczbie wyjściowej, która może być obciążona dużą dozą przypadkowości. Współczynniki o podstawie ruchomej wolne są od tej wady. Stąd też ich stosowanie jest chyba poprawniejsze, gdyż szanse poszczególnych lat są wyrównane, a uzyskane wyniki lepiej świadczą o średniej zmienności zjawiska.

3. ZAŁOŻENIA PRZYJĘTE PRZY OBLICZANIU ELASTYCZNOŚCI DOCHODOWEJ METODĄ DYNAMICZNĄ

Posiadane przez nas materiały pozwalają tylko na obliczenie elastyczności w ujęciu dynamicznym. Nie posiadamy informacji na temat grup dochodowych badanej grupy ludności chłopskiej. Takiego grupowania nie uwzględniają syntetyczne opracowania IER. Grupowanie to jest samo w sobie pracą przekraczającą możliwości autorów niniejszego opracowania. Można by wprawdzie przyjąć do obliczeń statycznych współczynników wariant operujący grupami obszarowymi, ale wobec coraz mniejszej zależności wielkości dochodu od obszaru gospodarstwa, wydaje się także to badanie niecelowe.

Punktem wyjścia do badań, jak wspominaliśmy na wstępie, są wyniki rachunkowości rolnej. W badaniach posługujemy się danymi wskaźnikowymi przeliczonymi na jednego członka rodziny. Współczynniki elastyczności dochodowej spożycia obliczamy stosując następujący wzór¹²:

$$e = \frac{dy}{y} : \frac{dx}{x}$$

¹¹ L. Beskid, *Dochodowa elastyczność...*, op. cit., s. 114.

¹² Współczynniki elastyczności można obliczyć wg bardziej skomplikowanego wzoru, nie mogliśmy go jednak zastosować ze względu na zbyt krótki szereg czasowy

$$= \frac{\sum_{i=1}^{h-1} \Delta \log y_i \cdot \Delta \log x_i}{\sum_{i=1}^{h-1} \Delta \log^2 x_i}$$

gdzie:

- e — dochodowa elastyczność popytu
- dy — przyrost spożycia
- y — spożycie
- dx — przyrost dochodu
- x — dochód.

Zajmiemy się w naszej pracy badaniem elastyczności wydatków na artykuły bytowe i elastycznością zakupów (w fizycznych rozmiarach) artykułów żywnościowych. Badanie elastyczności w wyrażeniu wartościowym daje współczynniki, które mają cokolwiek inne znaczenie poznawcze niż współczynniki biorące za punkt wyjścia zakupy w ich rozmiarach fizycznych. Różnice wynikają po prostu stąd, że nie każda zmiana wydatków wynika z równoległej zmiany faktycznego popytu. Wydatki mogą rosnąć wówczas, gdy popyt spada, a to z powodu wzrostu cen. Badanie elastyczności wydatków jest zatem poprawne metodologicznie wówczas, gdy ruchy cen rekompensowane są zmianami dochodu, a więc w okresach kiedy realna wartość nabywca dochodu pozostaje względnie stała.

W naszym badaniu posługujemy się wielkościami nominalnymi, to znaczy wyrażonymi w bieżących złotych. Wielkości realne równe są odpowiednim wielkościom nominalnym podzielonym przez indeks ogólnego poziomu cen towarów i usług. Z punktu widzenia teoretycznego wiele przemawia za przyjmowaniem wielkości realnych. Należy jednak zauważyć, że dochód realny mierzy rzeczywistą siłę nabywczą złotych będących w dyspozycji konsumentów.

W rocznikach statystycznych publikowanych przez GUS podaje się indeksy cen towarów i usług nabywanych przez ludność oraz wskaźniki kosztów utrzymania za poszczególne lata kalendarzowe. Nie możemy jednak skorzystać w pełni z tych informacji, ponieważ wskaźnik kosztów utrzymania został obliczony w oparciu o system wag reprezentujący całość zakupów przeciętnej rodziny pracowniczej. Koszyk dóbr spożywanych przez rodzinę chłopską różni się zasadniczo od struktury spożycia innych grup społecznych. W związku z tym „urealniony” dochód za pomocą wskaźnika kosztów utrzymania opracowanego przez GUS byłby nieadekwatny do faktycznych realnych dochodów ludności chłopskiej. Aby natomiast obliczyć realną wartość np. chłopskiego dochodu osobistego, musimy znać odpowiednio obliczone wskaźniki cen produkcji rolnej, spożycia naturalnego i stada podstawowego¹³. Także potrzebna jest znajo-

¹³ A. Broda, *Dochody gospodarstw chłopskich w latach 1961/62—1968/69*. IER, Warszawa 1971, s. 40.

mość wskaźników cen artykułów i usług zakupionych, oddzielnie dla artykułów żywnościowych i bytowych, oraz wskaźniki cen inwestycji. Tych obliczeń, niestety, nie jesteśmy w stanie wykonać, wobec tego porzucamy na badaniu elastyczności spożycia względem wielkości nominalnych dochodów. W warunkach zbieżnej dynamiki cen i dochodów można się spodziewać, że nie będzie większych rozbieżności między dochodem nominalnym a realnym.

Niezmiernie ważnym problemem przy badaniu dochodowej elastyczności popytu jest obranie właściwej jednostki odniesienia. Praktyczny problem do rozstrzygnięcia stanowi również właściwe określenie wysokości dochodu. O ile bowiem wysokość wydatków czy zakupów jest określona jednoznacznie, o tyle wysokość dochodu, który decyduje o ruchu spożycia, może być rozpatrywana różnie. W badaniach elastyczności spożycia ludności chłopskiej można bowiem wykorzystać różne kategorie dochodu. W gospodarstwie chłopskim bowiem nie ma takiej kategorii ekonomicznej, która byłaby odpowiednikiem płacy roboczej. Pewne przybliżenie do płacy roboczej stanowi ogólny fundusz spożycia jako podstawowa część dochodu osobistego.

Ze względu na to, że ta kategoria jest najbliższa pojęciu płacy roboczej, badamy wrażliwość spożycia przede wszystkim względem zmian właśnie funduszu spożycia. Fundusz spożycia jest jednak mocno skorelowany z dochodem osobistym, co przemawia za przyjęciem i tej kategorii dochodu jako zmiennej objaśniającej wielkość spożycia.

Dochód osobisty ma różnorakie przeznaczenie, dzieli się go na potrzeby o charakterze konsumpcyjnym i produkcyjnym. Podział ten zależy od szeregu różnych czynników, różne też mogą być kryteria tego podziału. Raz o podziale dochodu mogą decydować potrzeby inwestycyjne (i one same przez się określają rozmiary spożycia), w innych warunkach mogą decydować potrzeby konsumpcyjne, a fundusze na inwestycje są im podporządkowane¹⁴.

Na podstawie stopnia wrażliwości spożycia na zmiany dochodu osobistego można domniemywać, jakie potrzeby (konsumpcyjne czy inwestycyjne) decydowały o podziale tej kategorii dochodu. Jeżeli dochód osobisty był przeznaczony przede wszystkim na konsumpcję, elastyczność spożycia względem tej kategorii jest niewiele niższa od elastyczności względem funduszu spożycia. Różnice te są większe, im większy jest udział akumulacji w podziale dochodu osobistego.

¹⁴ Zob. B. Piasna, J. Piasny, *Dochody i konsumpcja w gospodarstwach chłopskich na Ziemi Lubuskiej*. Rocznik Lubuski t. VI, Zielona Góra 1969, s. 12 i nast.

4. WYNIKI BADAŃ ELASTYCZNOŚCI DOCHODOWEJ SPOŻYCIA W UJĘCIU STRUKTURALNYM

Wykorzystując obliczenia Instytutu Ekonomiki Rolnej dotyczącej poziomu dochodów i wartości spożycia w gospodarstwach chłopskich na Ziemi Lubuskiej, obliczyliśmy elastyczność spożycia względem tych kategorii. Uzyskane rezultaty w odniesieniu do pierwszej kategorii ujmuje tabela 1, a w odniesieniu do drugiej tabela 2.

Tabela 1 zawiera szczegółową charakterystykę zmian w poziomie konsumpcji artykułów żywnościowych i bytowych w zależności od przyrostu funduszu spożycia o 1%. Przytoczone współczynniki obliczono metodą dynamiczną, przyjmując podstawę stałą i ruchomą. Dla porównania w tabeli 2 umieszczono współczynniki elastyczności względem dochodu osobistego.

Wydaje się, że większe znaczenie poznawcze mają współczynniki elastyczności spożycia w odniesieniu do funduszu spożycia jako tej kategorii dochodu, która jest przeznaczona na zaspokojenie potrzeb konsumpcyjnych. Ogólnie, porównując wyniki w tabelach 1 i 2, można stwierdzić, że spożycie poszczególnych artykułów z reguły silniej reaguje na zmiany ogólnego funduszu spożycia niż na zmiany w dochodzie osobistym.

Trudno jednak na podstawie pięciu lat określić jednoznacznie tendencję w elastyczności spożycia poszczególnych artykułów. Otrzymane wyniki są bardziej użyteczne do scharakteryzowania elastyczności w poszczególnych latach niż za cały okres. Współczynniki o podstawie ruchomej wykazują odrębności poszczególnych lat, co pozwala sądzić, że zmiany spożycia w niektórych latach wynikają nie tyle z poziomu dochodów, ile są wywołane działaniem innych, ekonomicznych lub polityczno-społecznych czynników. Jest to wskazówką dla eliminacji tego rodzaju lat przy obliczeniach współczynników dochodowej elastyczności spożycia. Wydaje się, że w związku z tym stosowanie współczynników o podstawie ruchomej jest bardziej wskazane niż opieranie się na współczynnikach elastyczności o podstawie stałej. Na kształtowanie się poziomu tych ostatnich wywiera decydujący wpływ rok podstawowy, a więc jedna liczba wyjściowa, która może być wyjątkowo różna od pozostałych. Mimo tego w pracy wykorzystano współczynniki o podstawie stałej ze względu na ich korzystną cechę, jaką jest ujawnianie malejących bądź rosnących tendencji¹⁵.

Rozpatrując uzyskane wyniki można stwierdzić, że wydatki na artykuły spożywcze wykazują stosunkowo dużą wrażliwość na zmiany fun-

¹⁵ W badaniu elastyczności przyjęto zasadę, że spożycie zależy tylko od dochodów. Oczywiście zdajemy sobie sprawę, że na spożycie miały wpływ także ceny nabywanych przez rolników towarów i usług, ceny zbytu produktów rolnych, jak również inne czynniki.

Tabela 1

WSPÓŁCZYNNIKI DOCHODOWEJ ELASTYCZNOŚCI SPOŻYCIA
 NA ZIEMI LUBUSKIEJ W LATACH 1964/65—1969/70
 DLA WARTOŚCI NOMINALNYCH
 ARTYKUŁÓW ŻYWNOŚCIOWYCH I BYTOWYCH

WG WZORU $e = \frac{\Delta Y}{Y} : \frac{\Delta X}{X}$ PRZY ZAŁOŻENIU $X =$ FUNDUSZ SPOŻYCIA

Wyszczególnienie	Podstawa	1965/66	1966/67	1967/68	1968/69	1969/70	Srednio w latach 1964/65—1969/70
artykuły spożywcze ogółem	stała	0,91	1,10	0,74	0,68	0,67	0,82
	ruchoma	0,91	1,74	0,51	3,45	0,52	1,43
artykuły spożywcze z własnego gospodarstwa	stała	1,53	1,73	0,81	0,79	0,71	1,12
	ruchoma	1,53	2,30	0,24	2,07	-1,24	0,98
artykuły spożywcze dokupione	stała	-0,76	-0,60	0,50	0,35	0,54	0,01
	ruchoma	-0,76	-0,07	1,35	7,05	5,53	2,62
odzież i bielizna	stała	0,94	2,20	1,22	0,90	1,05	1,26
	ruchoma	0,94	6,40	0,55	13,20	4,48	3,01a
obuwie	stała	0,60	1,39	0,19	0,46	-0,01	0,66
	ruchoma	0,60	0,41	-0,15	-12,60	-12,20	0,86a
meble i sprzęty	stała	8,80	6,46	3,01	2,66	0,70	4,40
	ruchoma	8,95	-1,11	0,63	12,70	-34,00	5,02b
opał i światło	stała	0,50	1,98	1,21	1,45	2,18	1,46
	ruchoma	0,50	7,30	0,68	-8,22	17,20	4,36
higiena i zdrowie	stała	1,12	3,25	1,58	1,00	0,66	1,52
	ruchoma	1,12	10,20	0,46	8,89	7,36	5,60
kultura i oświata	stała	-5,95	-5,68	-0,71	-1,68	-1,22	-3,04
	ruchoma	-5,95	-5,20	5,50	59,04	20,26	3,65a
alkohol	stała	-0,62	0,27	0,26	-0,35	-0,08	-0,52
	ruchoma	-0,62	3,56	3,07	20,31	5,51	3,02a
tytoń i papierosy	stała	-2,65	-0,24	-0,34	-0,50	-0,02	-0,75
	ruchoma	-2,65	10,22	-0,44	1,12	11,58	3,96
wiana i dary	stała	11,39	3,86	6,20	12,50	11,60	9,11
	ruchoma	11,39	-12,39	6,07	-122,54	-2,98	0,52a
samochody, motocykle i rowery	stała	10,95	2,98	1,22	3,71	2,42	4,25
	ruchoma	10,95	-13,91	0,12	-95,87	-21,30	2,76a
pozostałe wydatki	stała	-0,08	1,88	2,00	0,98	2,62	1,48
	ruchoma	-0,08	8,98	1,92	36,02	40,58	3,61b

Źródło: Obliczenia własne na podstawie wyników rachunkowości rolnej za poszczególne lata.

a) po wyeliminowaniu roku 1968/69

b) po wyeliminowaniu roku 1969/70

Tabela 2

WSPÓŁCZYNNIKI DOCHODOWEJ ELASTYCZNOŚCI SPOŻYCIA
NA ZIEMI LUBUSKIEJ W LATACH 1964/65—1969/70
DLA WARTOŚCI NOMINALNYCH
ARTYKUŁÓW JADALNYCH I BYTOWYCH

WG WZORU $e = \frac{\Delta Y}{Y} : \frac{\Delta X}{X}$, GDZIE ZA X PRZYJĘTO DOCHÓD OSOBISTY^{a)}

Wyszczególnienie	Podstawa	1965/66	1966/67	1967/68	1968/69	1969/70
artykuły spożywcze ogółem	stała	—11,44	1,69	0,61	0,68	0,64
	ruchoma	—11,44	0,52	0,46	1,35	0,27
artykuły spożywcze z własnego gospodarstwa	stała	—18,90	2,66	0,67	0,78	0,67
	ruchoma	—18,90	0,69	0,22	—0,81	—0,65
artykuły spożywcze z kupna	stała	9,32	—0,92	0,42	0,35	0,51
	ruchoma	9,32	—0,02	1,22	—2,75	2,90
odzież i bielizna	stała	—11,21	3,39	1,01	0,90	1,0
	ruchoma	—11,21	1,92	0,50	—5,15	2,35
obuwie	stała	—7,43	2,14	0,16	0,46	—0,01
	ruchoma	—7,43	0,12	0,14	4,91	—6,41
meble i sprzęty	stała	—110,18	9,95	2,50	2,66	0,67
	ruchoma	—110,18	—0,33	0,57	—4,95	—11,85
opał i światło	stała	—6,25	3,05	1,00	1,45	2,07
	ruchoma	—6,25	2,19	0,61	3,21	9,03
higiena i zdrowie	stała	—13,8	5,01	1,31	1,00	0,63
	ruchoma	—13,8	3,06	0,41	3,47	3,86
kultura i oświata	stała	73,2	—8,75	—0,59	—1,68	—1,16
	ruchoma	73,2	—1,56	4,95	23,03	10,64
alkohol	stała	7,6	0,42	0,22	—0,35	—0,08
	ruchoma	7,6	1,07	2,76	—7,92	2,89
tytoń i papierosy	stała	32,5	—0,39	—0,28	—0,50	—0,02
	ruchoma	32,5	3,07	—0,40	—0,44	6,08
wiana i dary	stała	—140,1	5,94	5,15	12,50	11,02
	ruchoma	—140,1	—3,72	5,46	47,79	—1,56
samochody, motocykle i rowery	stała	—134,7	4,59	1,01	3,71	2,30
	ruchoma	—134,7	—4,17	0,11	37,39	—11,18
pozostałe wydatki	stała	0,96	2,90	1,66	—9,98	2,49
	ruchoma	0,96	2,69	1,73	—14,05	21,30

duszu spożycia. Wszystkie współczynniki mają znak dodatni, co wskazuje, że kierunki zmian spożycia są zgodne z kierunkiem zmian dochodu — wzrostowi odpowiada wzrost konsumpcji i odwrotnie: spadkowi dochodu — spadek spożycia. Porównując elastyczność artykułów doku-

a) dochód osobisty na 1 członka rodziny kształtował się następująco:

lata	1964/65	1965/66	1966/67	1967/68	1968/69	1969/70
dochód osobisty	11.241	11.175	11.292	13.820	13.992	14.216

Źródło: Obliczenia własne na podstawie wyników rachunkowości rolnej za poszczególne lata.

pionych i artykułów z własnego gospodarstwa można zauważyć, że współczynniki dla artykułów pochodzących z kupna są wyższe.

Wrażliwość spożycia artykułów bytowych na zmiany dochodu jest na ogół większa od elastyczności artykułów żywnościowych, chociaż dla poszczególnych dóbr zróżnicowana. Z tablicy 1 wynika, że intensywność tej reakcji jest różna dla każdego roku. Średnio dla całego sześćdziesiątego laty współczynnik wynosi 3,01, z pominięciem roku 1968/69, w którym to spożycie tych artykułów zareagowało wyjątkowo silnie na zmianę funduszu spożycia, a mianowicie spadek o 1% wywołał obniżenie konsumpcji o 13,2%. Elastyczność wydatków na te artykuły w odniesieniu do dochodu osobistego jest niższa (patrz tabela 2), a za lata 1965/66 i 1968/69 — nawet ujemna. Znaczy to, że przy spadku dochodu osobistego w 1965/66 spożycie wzrosło, natomiast drugi ujemny współczynnik w 1968/69 r. można zinterpretować jako spadek spożycia mimo wzrostu tegoż dochodu.

Jeśli chodzi o wydatki na obuwie, to stwierdzamy, że w ciągu trzech pierwszych lat badanego sześćdziesiątego laty wydatki te wzrastały. Natomiast w 1967/68 roku, mimo wzrostu ogólnego funduszu spożycia, zakupy zmalały, stąd współczynnik ujemny. Za następne lata elastyczność ma także znak ujemny: w 1968/69 przy spadku funduszu spożycia o 1% konsumpcja wzrosła o 12,6%, a w ostatnim roku badanym zmalała mimo wzrostu dochodu. Trudno wobec tego powiedzieć, że to dochody wyznaczały rozmiary konsumpcji obuwia. Przypuszczamy, że na spożycie wpłynęło konkretne zapotrzebowanie, np. na obuwie robocze, które to jest potrzebą podstawową. Tezę tę częściowo potwierdza współczynnik za rok 1965/66 ze znakiem ujemnym; mimo spadku dochodu osobistego spożycie obuwia wzrosło o 7,43%.

Uogólniając należy stwierdzić generalnie, że współczynniki elastyczności spożycia obuwia są niższe od współczynników elastyczności dochodowej odzieży i bielizny. Natomiast stosunkowo wysoką elastycznością charakteryzują się wydatki na meble i sprzęty kuchenne. Chociaż współczynnik o podstawie stałej sugeruje wyraźną tendencję malejącą, to w poszczególnych latach spożycie reagowało z niejednakową siłą i w różnych kierunkach na zmiany dochodu.

Pewne zakłócenia współzależności spożycia i dochodu mogą wynikać z faktu przesunięcia popytu w czasie w stosunku do momentu gromadzenia środków pieniężnych. W przypadku niektórych dóbr, zwłaszcza nabywanych rzadko, może wystąpić zjawisko odraczania zakupów w czasie, stąd też dochody roku badanego nie korespondują ze spożyciem tegoż roku, lecz ze spożyciem w latach następnych.

Meble i sprzęty kuchenne należą do artykułów, które nabywa się stosunkowo rzadko, a na pewno nie każdego roku. Średni współczynnik elastyczności o podstawie ruchomej wynosi 5,02 i 4,4 o podstawie stałej. Ostatni wskazuje na wyraźną tendencję malejącą (patrz tabela 1). Wnioskujemy, że z czasem wystąpiło nasycenie tymi dobrami, co w pewnym stopniu potwierdza ujemny wskaźnik za rok 1969/70.

Wydatki na opał i światło są stosunkowo mało elastyczne, co tłumaczymy zaszeregowaniem ich do artykułów podstawowej potrzeby. Średni wskaźnik 4,36 jest zawyżony przez współczynnik dla 1969/70 r., w którym to elastyczność wynosi 17,2%. Przypuszczamy, że na tak wysoki współczynnik wpłynęła podwyżka cen na węgiel w tymże roku. O tym, że o spożyciu opału i światła decydują nie tyle dochody co aktualne potrzeby, świadczy ujemny współczynnik w r. 1968/69 (przy spadku ogólnego funduszu spożycia nastąpił wzrost konsumpcji tych dóbr).

Pozycja wydatków na higienę i zdrowie zależy w dużej mierze od kosztów leczenia, ale nie tylko. Decydują o tym także wydatki na środki piorące i środki higieny osobistej. Średni współczynnik o podstawie ruchomej jest dosyć wysoki (5,6), ale jednocześnie tendencja malejącej elastyczności (na jaką wskazuje współczynnik o podstawie stałej) pozwala na optymistyczne wnioski, iż artykuły te są coraz częściej traktowane jako dobra podstawowe.

Wydatki na kulturę i oświatę są duże, chociaż trudno tu mówić o jakiejś tendencji. Wiadomo, że w tej grupie wydatków najważniejszą pozycją są koszty kształcenia, a przede wszystkim opłata internatów. W roku 1964/65 wspomniane koszty zadecydowały o wyjątkowo dużych wydatkach w pozycji kultura i oświata. Należy się domyślać, że jest to rok, w którym młodzież z tzw. wyżu demograficznego przebywała w szkołach średnich i zawodowych. W następnych latach wydatki tego rodzaju kształtowały się na znacznie niższym poziomie. Stąd różnice w spożyciu tych dóbr w odniesieniu do roku wyjściowego są ujemne. Aby nie przecenić wartości uzyskanych danych o elastyczności wydatków na kulturę i oświatę, stwierdzamy jedynie, że jest ona wysoka.

Nie możemy tego powiedzieć o wydatkach na alkohol. Współczynniki oparte o podstawę stałą mówią wręcz o tym, że spożycie alkoholu zmniejsza się w miarę wzrostu dochodu. Można tu przyjąć, że wzrost cen na alkohol w 1969 roku spowodował spadek spożycia. Ponadto zachodzi duże

Tabela 3

WSPÓŁCZYNNIKI DOCHODOWEJ ELASTYCZNOŚCI SPOŻYCIA
(LUDNOŚCI CHŁOPSKIEJ) W POLSCE W LATACH 1964/65—1969/70
DLA WARTOŚCI NOMINALNYCH ARTYKUŁÓW JADALNYCH I BYTOWYCH
WG WZORU $e = \frac{\Delta y}{y} : \frac{\Delta x}{x}$ PRZY ZAŁOŻENIU $x =$ FUNDUSZ SPOŻYCIA

Wyszczególnienie	Podstawa	1965/66	1966/67	1967/68	1968/69	1969/70	Średnia w okresie
artykuły spożywcze ogółem	stała	0,57	0,63	0,58	0,60	0,71	0,65
	ruchoma	0,57	0,73	0,52	0,75	2,99	1,70
artykuły spożywcze z własnego gospodarstwa	stała	0,42	0,47	0,39	0,39	0,47	0,44
	ruchoma	0,42	0,56	0,29	0,45	2,16	1,26
artykuły spożywcze dokupione	stała	1,04	1,40	1,04	1,16	1,32	1,25
	ruchoma	1,04	1,16	1,00	1,50	4,10	2,73
odzież i bielizna	stała	1,59	1,54	1,50	1,56	1,48	1,53
	ruchoma	1,59	1,45	0,79	1,74	-2,13	1,27
obuwie	stała	7,44	4,02	2,27	2,48	2,08	3,57
	ruchoma	7,44	0,10	0,14	1,32	-6,29	0,86
meble i sprzęty	stała	2,10	1,45	2,23	2,12	1,25	1,68
	ruchoma	2,10	0,63	3,30	1,45	-16,25	1,89a
opał i światło	stała	0,39	0,75	0,68	1,06	1,19	0,62
	ruchoma	0,39	1,23	0,66	2,53	3,10	1,52
higiena i zdrowie	stała	0,66	1,28	1,53	0,98	0,65	1,02
	ruchoma	0,66	4,45	0,10	9,71	1,21	3,23
kultura i oświata	stała	1,88	1,25	1,29	1,10	0,84	1,27
	ruchoma	1,88	0,48	1,40	0,42	-5,26	1,65a
alkohol	stała	7,09	0,15	0,74	1,47	1,55	2,18
	ruchoma	7,09	-4,26	1,15	2,77	1,20	1,59
tytoń i papierosy	stała	0,76	0,91	0,96	0,80	0,81	0,85
	ruchoma	0,76	2,93	-0,18	0,20	4,37	1,74
wiana i dary	stała	1,55	2,14	2,50	2,60	3,40	2,46
	ruchoma	1,55	0,15	2,98	2,34	16,41	4,68
samochody, motocykle i rowery	stała	4,14	3,76	3,83	1,91	0,72	2,87
	ruchoma	4,14	2,79	3,19	-3,55	-23,30	1,32a
pozostałe wydatki	stała	0,79	0,84	1,03	0,75	0,74	0,83
	ruchoma	0,79	0,90	1,51	-0,27	0,55	0,69

Źródło: Obliczenia własne na podstawie wyników rachunkowości rolnej za poszczególne lata.

a) po wyeliminowaniu roku 1969/70.

Tabela 4

WSPÓLCZYNNIKI ELASTYCZNOŚCI SPOŻYCIA W POLSCE
W LATACH 1964/65—1969/70 DLA WARTOŚCI NOMINALNYCH
ARTYKUŁÓW JADALNYCH I BYTOWYCH

WG WZORU $e = \frac{\Delta y}{y} : \frac{\Delta x}{x}$ PRZY ZAŁOŻENIU $x =$ DOCHÓD OSOBISTY

Wyszczególnienie	Podstawa	1965/66	1966/67	1967/68	1968/69	1969/70
artykuły spożywcze ogółem	stała	0,43	0,71	0,57	0,41	0,48
	ruchoma	0,43	2,06	0,33	0,77	10,64
artykuły spożywcze z własnego gospodarstwa	stała	0,32	0,53	0,39	0,27	0,32
	ruchoma	0,32	1,58	0,19	0,46	7,69
artykuły spożywcze dokupione	stała	0,79	1,57	1,04	0,80	0,90
	ruchoma	0,79	3,27	0,64	1,55	14,60
odzież i bielizna	stała	1,21	1,72	1,50	1,08	1,01
	ruchoma	1,21	4,09	0,51	1,79	-7,58
obuwie	stała	5,65	4,50	2,27	1,71	1,41
	ruchoma	5,65	0,28	0,02	1,36	-22,39
meble i sprzęty	stała	1,60	1,62	2,23	1,43	0,85
	ruchoma	1,60	1,78	2,11	1,49	-57,85
opał i światło	stała	0,30	0,84	0,68	0,78	0,81
	ruchoma	0,30	3,47	0,42	2,61	11,04
higiena i zdrowie	stała	0,50	1,43	1,53	0,68	0,44
	ruchoma	0,50	0,60	10,00	4,31	1,43
kultura i oświata	stała	1,43	1,42	1,29	0,76	0,57
	ruchoma	1,43	0,50	0,43	18,73	-0,54
alkohol	stała	5,40	0,17	0,74	1,01	0,99
	ruchoma	5,40	-12,01	0,74	2,85	4,27
tytoń i papierosy	stała	0,58	1,02	0,96	0,55	0,55
	ruchoma	0,58	8,26	-0,12	0,21	17,69
wiana i dary	stała	1,18	2,50	2,50	1,79	2,31
	ruchoma	1,18	0,42	1,91	2,41	58,42
samochody, motocykle i rowery	stała	3,15	4,23	3,83	3,08	4,56
	ruchoma	3,15	4,87	2,04	-3,68	-83,00
pozostałe wydatki	stała	0,60	0,94	1,03	0,52	0,51
	ruchoma	0,60	0,60	2,54	-0,28	1,96

Źródło: Obliczenia własne na podstawie wyników rachunkowości rolnej za poszczególne lata.

prawdopodobieństwo, że wydatki na alkohol są „ukryte” w tzw. pozostałych wydatkach, tym bardziej że właśnie po podwyżce cen alkoholu „pozostałe wydatki” wzrosły o 36,02% w 1968/69 i 40,58% w 1969/70 r.

Wydatki na tytoń i papierosy kształtują się różnie dla poszczególnych lat. Reagują raczej zgodnie z kierunkiem zmiany dochodu, jedynie w r. 1967/68 współczynnik o podstawie ruchomej ma znak ujemny, co jest zrozumiałe, jeśli weźmie się pod uwagę wzrost cen papierosów.

Wysoką elastyczność wykazują wydatki na wiana i dary i to zarówno w odniesieniu do zmian funduszu konsumpcji, jak i zmian dochodu osobistego (patrz tabela 2).

Jeżeli chodzi o wydatki na samochody, motocykle i rowery, to kształtują się one właściwie niezależnie od zmian w dochodach bieżących. O spożyciu tych artykułów decydują, jak wiemy, nie tyle dochody badanego roku, ile oszczędności i dochody z lat ubiegłych. Potwierdzają to obliczone współczynniki, np. w r. 1968/69 przy spadku ogólnej wartości spożycia o 1% wydatki na samochody i motocykle wzrosły o 95,87%.

Podsumowując analizę elastyczności spożycia poszczególnych grup wydatków można powiedzieć, że do podstawowych potrzeb ludności chłopskiej na Ziemi Lubuskiej należy zaliczyć wydatki na żywność, następnie obuwie, opał i światło, a także higienę i zdrowie. Te grupy wydatków charakteryzują się stosunkowo mniejszą wrażliwością na zmiany dochodów.

Znacznie większą elastyczność wykazują wydatki na kulturę i oświatę, tytoń i papierosy, wiana i dary oraz odzież i tzw. wydatki różne.

Porównując uzyskane wyniki z danymi ogólnokrajowymi (patrz tabela 3 i 4) można stwierdzić, że poszczególne grupy wydatków różnią się mniejszą lub większą wrażliwością w stosunku do średniej ogólnopolskiej. Mniejszą wrażliwość na zmiany dochodu wykazują wydatki na artykuły spożywcze ogółem, na artykuły spożywcze dokupione, na obuwie, na odzież i bieliznę oraz na alkohol. Pozostałe grupy wydatków na Ziemi Lubuskiej charakteryzują się większą elastycznością niż ma to miejsce w skali ogólnopolskiej.

5. WYNIKI BADAŃ ELASTYCZNOŚCI DOCHODOWEJ SPOŻYCIA ARTYKUŁÓW ŻYWNOŚCIOWYCH

Wyniki, jakie otrzymano w zakresie badania elastyczności spożycia artykułów żywnościowych w wyrażeniu ilościowym, przedstawiono w tabelach 5 i 6. Dokonując przeglądu elastyczności spożycia artykułów żywnościowych wśród ludności chłopskiej należy zauważyć, że poziom tego spożycia w wieloletnich szeregach czasowych kształtuje się nie tylko pod wpływem zmian dochodów, ale także wielu innych czynników, takich jak: poziom produkcji, ceny na artykuły rolne itp.

Tabela 5

WSPÓLCZYNNIKI DOCHODOWEJ ELASTYCZNOŚCI SPOŻYCIA
ARTYKUŁÓW ŻYWNOŚCIOWYCH NA ZIEMI LUBUSKIEJ
W LATACH 1964/65—1969/70

WG WZORU $e = \frac{\Delta y}{y} : \frac{\Delta x}{x}$, GDZIE ZA x PRZYJĘTO FUNDUSZ SPOŻYCIA
ROK WYJŚCIOWY 1964/65

Wyszczególnienie	Podstawa	1965/66	1966/67	1967/68	1968/69	1969/70	Średnio w latach 1964/65—1969/70
1	2	3	4	5	6	7	8
przetwory zbożowe	stała	0,11	0	-0,26	-0,03	-0,26	-0,09
	ruchoma	0,11	-0,39	-0,46	-12,79	-6,89	-1,91a
mąka pszenna	stała	1,45	1,39	-0,13	0,43	-0,42	0,54
	ruchoma	1,45	1,16	-0,46	-22,52	-17,42	-0,72a
mąka żytnia	stała	-2,28	-1,47	-1,44	-1,60	-1,47	-1,65
	ruchoma	-2,28	1,62	-1,82	9,06	-37,88	-6,06
chleb dokupiony	stała	1,17	0,38	0,53	1,07	1,45	0,92
	ruchoma	1,17	-3,12	0,56	-23,85	9,78	2,09a
bułki dokupione	stała	-6,32	-4,13	-0,56	-0,69	-0,33	-2,41
	ruchoma	-6,32	6,10	2,93	8,17	36,44	2,72
makaron	stała	0	-1,76	2,34	1,38	2,06	0,80
	ruchoma	0	-2,30	58,54	1,92	14,88	0,13a
kasze różne	stała	3,58	2,35	0,89	0,46	0,88	1,63
	ruchoma	3,58	-1,43	0	18,94	15,87	1,67
ryż	stała	0,65	3,52	1,15	0	0,19	1,10
	ruchoma	0,65	13,30	-0,25	46,29	5,67	2,02a
strączkowe	stała	0	1,62	1,54	-2,22	-2,75	-0,36
	ruchoma	0	7,50	1,41	138,89	-39,68	-2,97a
ziemniaki	stała	-1,21	0,89	0,37	-0,02	0,11	0,03
	ruchoma	-1,21	9,16	0,05	18,25	3,81	2,95
warzywa	stała	-1,33	0,81	0,50	-0,23	-0,23	-0,10
	ruchoma	-1,33	9,34	0,31	33,83	0	2,08
owoce i jagody	stała	-4,44	1,32	0,21	1,03	0,62	-0,45
	ruchoma	-4,44	32,09	-0,45	-38,83	-5,10	-3,33
cukier	stała	1,86	1,80	0,66	0,60	0,57	1,10
	ruchoma	1,86	1,50	-0,03	3,58	0	1,38
miód	stała	16,47	40,20	2,40	-0,82	0,79	
	ruchoma	16,47	57,65	-4,69	104,17	54,52	
mleko i przetwory	stała	1,45	2,37	1,33	1,38	1,02	1,51
	ruchoma	1,45	5,26	0,63	-0,31	6,96	2,80
mleko pełne	stała	0	0	-0,06	0,38	0,95	0,25
	ruchoma	0	0	-0,11	-23,15	23,81	0,11
mleko chude	stała	5,92	6,06	2,3	0,59	0,56	3,09
	ruchoma	5,92	4,88	0	50,81	0	9,60a

1	2	3	4	5	6	7	8
śmietana	stała	0,35	1,35	1,54	2,04	1,49	1,35
	ruchoma	0,35	4,85	1,59	-17,27	-9,63	-0,71a
ser biały i twaróg	stała	0,77	2,33	0,40	-0,96	-0,44	0,42
	ruchoma	0,77	7,70	-0,70	63,13	34,51	2,56a
masło	stała	3,56	5,29	2,62	1,90	3,01	3,28
	ruchoma	3,56	9,63	0,71	28,67	-29,13	4,65
słonina i smalec	stała	1,84	1,18	0,73	0,76	0,48	0,40
	ruchoma	1,84	-0,96	0,42	-1,31	-6,70	-1,34
olej i margaryna	stała	-2,58	-1,99	-0,125	-1,03	-0,87	-1,32
	ruchoma	-2,58	0	1,35	47,04	24,79	-0,41a
mięso różne	stała	0,24	0,77	0,86	0,66	0,53	0,61
	ruchoma	0,24	-0,47	1,45	9,23	-3,51	1,39
jaja kurze	stała	-1,27	-1,49	0,50	0,95	0,92	-0,08
	ruchoma	-1,27	-2,65	2,18	-12,79	0	-0,44
ryby i przetwory	stała	-2,86	-3,36	-0,42	-0,86	-1,37	-1,77
	ruchoma	-2,86	-6,36	2,11	-24,04	-20,70	-2,97a

Źródło: Obliczenia własne na podstawie wyników rachunkowości rolnej za poszczególne lata.

a) po wyeliminowaniu najbardziej nietypowego roku 1967/69.

Tabela 6

WSPÓLCZYNNIKI DOCHODOWEJ ELASTYCZNOŚCI SPOŻYCIA
ARTYKUŁÓW ŻYWNOŚCIOWYCH NA ZIEMI LUBUSKIEJ
W LATACH 1964/65—1969/70

WEDŁUG WZORU $e = \frac{\Delta y}{y} : \frac{\Delta x}{x}$, GDZIE $x =$ DOCHÓD OSOBISTY
ROK WYJŚCIOWY 1964/65

Wyszczególnienie	Podstawa	1965/66	1966/67	1967/68	1968/69	1969/70
1	2	3	4	5	6	7
przetwory zbożowe	stała	-1,40	0	-0,22	0,03	-0,25
	ruchoma	-1,40	-0,12	-0,41	4,99	-3,62
mąka pszenna	stała	-17,9	2,14	-0,11	0,43	-0,40
	ruchoma	-17,9	0,35	-0,88	8,78	-9,15
mąka żytnia	stała	28,7	-2,26	-1,20	-1,60	-1,40
	ruchoma	28,7	0,49	-1,64	-3,53	-19,89
chleb dokupiony	stała	-18,55	0,59	0,44	1,07	1,38
	ruchoma	-18,55	-0,94	-0,58	9,23	5,14
bułki dokupione	stała	77,04	-6,36	-0,46	-0,69	0,31
	ruchoma	77,04	1,83	2,64	-3,19	19,13
makaron	stała	0	-2,71	1,94	1,38	1,96
	ruchoma	0	-0,69	52,69	-0,75	7,85
kasze różne	stała	44,0	3,62	0,74	0,46	0,84
	ruchoma	44,0	0,43	0	7,39	8,33

1	2	3	4	5	6	7
ryż	stała	-8,19	5,42	0,95	0	0,18
	ruchoma	-8,19	3,99	-0,22	-18,05	2,98
strączkowe	stała	0	2,49	1,28	-2,22	-2,61
	ruchoma	0	9,22	1,27	-54,17	-20,83
ziemniaki	stała	14,90	1,37	0,31	-0,02	0,10
	ruchoma	14,90	2,75	0,05	7,12	2,00
warzywa	stała	16,63	1,26	0,42	-0,23	-0,22
	ruchoma	16,63	2,30	0,28	-13,19	0
owoce i jagody	stała	54,6	2,03	0,17	1,03	0,59
	ruchoma	54,6	9,63	-0,40	15,14	-2,68
cukier	stała	-23,00	2,77	0,55	0,60	0,54
	ruchoma	-23,00	0,45	-0,03	-1,40	0
miód	stała	-204,2	61,91	1,99	-0,82	0,28
	ruchoma	-204,2	17,29	-4,22	-40,63	31,25
mleko i przetwory	stała	-17,90	3,65	1,10	1,38	0,97
	ruchoma	-17,90	1,60	0,56	0,12	-3,65
mleko pełne	stała	0	0	-0,5	0,38	0,90
	ruchoma	0	0	-0,9	8,96	12,50
mleko chude	stała	-72,8	9,33	1,91	0,59	0,53
	ruchoma	-72,8	1,48	0	-21,99	0
śmietana	stała	-4,34	2,08	1,28	2,04	1,42
	ruchoma	-4,34	1,47	1,43	6,68	-5,06
ser biały i twaróg	stała	-9,50	3,59	0,33	-0,96	-0,42
	ruchoma	-9,50	2,34	-0,63	-26,88	18,12
masło	stała	-43,90	8,15	2,17	1,9	2,86
	ruchoma	-43,90	2,86	0,64	-11,09	-15,29
słonina i smalec	stała	-22,7	1,82	0,61	0,76	0,45
	ruchoma	-22,7	-0,29	0,38	0,51	-3,52
olej i margaryna	stała	32,00	-3,06	-0,10	-1,03	-0,83
	ruchoma	32,00	0	1,21	-18,21	13,02
mięso różne	stała	-2,94	1,19	0,72	0,66	0,50
	ruchoma	-2,94	-0,14	1,30	-3,57	-1,84
jaja kurze	stała	15,70	-2,29	0,42	0,95	0,87
	ruchoma	15,70	-0,80	1,96	4,95	0
ryby i przetwory	stała	35,2	-5,17	-0,35	-0,86	-1,30
	ruchoma	35,2	-1,93	1,89	-9,31	-10,87

Zródło: Obliczenia własne na podstawie wyników rachunkowości rolnej za poszczególne lata.

Ogólnie artykuły żywnościowe można podzielić na produkty wykazujące się dodatnią i stosunkowo wysoką elastycznością oraz na produkty o ujemnej elastyczności dochodowej. Analizując kolejne pozycje tabeli 5 można zauważyć, że elastyczność zakupów przetworów zbożowych ogółem jest ujemna, czyli w miarę wzrostu funduszu spożycia zmniejsza się

spożycie tych produktów. Także spożycie mąki pszennej wykazuje tego rodzaju elastyczność. Najsilniej jednak na wzrost dochodów reaguje w kierunku przeciwnym spożycie mąki żytniej, które jest też mocno skorelowane ze spożyciem chleba dokupionego. Spożycie tego artykułu charakteryzuje się wysoką elastycznością dodatnią. Tego rodzaju elastyczność charakteryzuje także spożycie bułek.

Na znacznie niższym poziomie kształtuje się elastyczność dodatnia makaronu. Natomiast stosunkowo dużą wrażliwość na zmiany dochodu cechuje spożycie kasz różnych i ryżu.

Ujemną elastyczność wykazuje konsumpcja strączkowych, co pozwala przypuszczać, że produkty te są mniej cenione i uważane za podrzędne. Nie docenia się też w należyтым stopniu wartości odżywczych warzyw, skoro współczynnik elastyczności w niektórych latach jest ujemny, a średni współczynnik o podstawie stałej wynosi — 0,10. Ujemną elastyczność wykazuje spożycie owoców i jagód, co oczywiście nie można uznać za zjawisko korzystne w sferze konsumpcji.

Zaskakująca jest reakcja spożycia ziemniaków na wzrost ogólnego funduszu spożycia. Elastyczność jest dodatnia i jak na tego rodzaju artykuł, dosyć wysoka. Fakt ten próbuje się tłumaczyć upodobaniami i tradycjami w spożyciu niektórych grup ludności napływowej na Ziemię Zachodnie. Cukier charakteryzuje malejąca tendencja elastyczności dochodowej, co można uznać za pozytywne zjawisko. Wyjątkowo różna dla całego sześćdziesiątka jest elastyczność spożycia miodu. Trudno tu wyznaczyć jakąś tendencję, czy obliczyć średni współczynnik dla sześciu lat. Ogólnie można powiedzieć, że jest wysoka.

Niski współczynnik elastyczności spożycia mleka pełnego należy uznać za prawidłowy. Pewną trudność sprawia interpretacja wyników dla elastyczności spożycia mleka chudego. Współczynniki są albo dosyć wysokie, albo zerowe. Ogólnie wykazują tendencję malejącą, a dodatni bardzo wysoki współczynnik o podstawie ruchomej w 1968/69 roku koreluje z wysokim ujemnym współczynnikiem spożycia mleka pełnego, które wzrosło mimo spadku ogólnego funduszu spożycia. Wydaje się, że spożycie śmietany i masła też należy rozpatrywać łącznie. Większemu spożyciu śmietany najczęściej towarzyszy zmniejszenie spożycia masła. Ogólnie spożycie masła wykazuje dużą elastyczność dochodową: np. w 1968/69 r. przy zmniejszeniu ogólnego funduszu o 1% zmniejszyło się spożycie tego artykułu o 28,67%. Natomiast w 1969/70 r. mimo wzrostu ogólnej wartości spożycia zmniejszyło się także w znacznym stopniu spożycie masła. Pamiętać należy, że właśnie ten rok był rokiem nieurodzaju i były kłopoty z paszą zieloną, stąd należy sądzić, nastąpiło ograniczenie spożycia masła.

Zdecydowanie mniejszą elastyczność o tendencji malejącej wykazują wydatki na słoninę i smalec, a natomiast spożycie oleju i margaryny ma-

leje w miarę wzrostu dochodu. Spożycie mięsa jest mniej elastyczne niż np. spożycie masła. Wynika stąd wnioski, że w hierarchii potrzeb rolnika mięso zajmuje ważniejsze miejsce niż masło. Poza tym wrażliwość spożycia mięsa na zmiany dochodów osłabia fakt występowania samozaopatrzenia w tym zakresie. Uwaga ta dotyczy również spożycia jaj, które w miarę wzrostu dochodów maleje lub wykazuje elastyczność zerową. Elastyczność wydatków na ryby i przetwory jest ujemna. Zdecydowała o tym, obok innych czynników, prawdopodobnie podwyżka cen na te artykuły w badanym okresie.

Wnioski, jakie nasuwają się po tym przeglądzie elastyczności poszczególnych artykułów, można sformułować następująco:

- w miarę wzrostu dochodów wzrastają zakupy chleba i bułek, gdyż dokupywanie tych artykułów oznacza przestawianie się na dobra wyższego rzędu w stosunku do wytwarzanych w gospodarstwie;
- produkty pochodzenia roślinnego wykazują na ogół elastyczność ujemną, a artykuły pochodzenia zwierzęcego — dodatnią;
- niedostateczne jest spożycie warzyw, jagód i owoców;
- nie ma tradycji w spożyciu olejów i margaryny (średni współczynnik elastyczności spożycia tych artykułów w skali ogólnopolskiej jest dodatni);
- znacznie wyższa od przeciętnej ogólnokrajowej, a poza tym dodatnia, jest elastyczność spożycia ziemniaków, co sugeruje pewną stereotypowość modelu spożycia żywności w regionie;
- większe od średniej ogólnopolskiej jest spożycie mleka pełnego i w związku z lepszym zaspokojeniem tej potrzeby występuje niższy współczynnik elastyczności;
- spożycie jaj na Ziemi Lubuskiej jest wyższe od średniego w skali ogólnokrajowej, chociaż elastyczność jest ujemna;
- niekorzystne odchylenie od średniej ogólnopolskiej wykazuje spożycie ryb i przetworów rybnych, wystąpiła w tym zakresie nawet wyraźna tendencja malejąca, co wskazuje na niedocenianie wartości odżywczych tego artykułu.

Uogólniając można stwierdzić, że o ile o regionalnym zróżnicowaniu spożycia artykułów bytowych decydują dochody, zaopatrzenie i komunikacja, to na spożycie artykułów żywnościowych obok dochodów w poważnej mierze wpływają upodobania i nawyki ludności, jak też warunki naturalne regionu.

Uzyskane wyniki w zakresie badania elastyczności dochodowej spożycia ludności chłopskiej na Ziemi Lubuskiej pozwoliły nam poznać najbardziej typowe reakcje spożycia na zmiany dochodów. Można stwierdzić, że wraz ze wzrostem dochodów wzrastało spożycie wszystkich artykułów bytowych, ale dla poszczególnych grup wydatków stopień elastycz-

ności był zróżnicowany. Największą elastyczność zaobserwowano w grupie wydatków na kulturę i oświatę, tytoń i papierosy, wiana i dary oraz odzież i tzw. wydatki różne.

Znacznie mniejszą elastycznością charakteryzowały się zakupy obuwia, opału i światła, a także wydatki na higienę i zdrowie.

Porównując wyniki uzyskane dla badanego regionu z danymi ogólnopolskimi należy stwierdzić, że elastyczność zakupów obuwia, odzieży i bielizny oraz alkoholu była niższa na Ziemi Lubuskiej. Natomiast wydatki na meble i sprzęty domowe, opał i światło, higienę i zdrowie, kulturę i oświatę oraz na samochody wykazywały wyższy stopień elastyczności w regionie od średnich ogólnopolskich.

Godny podkreślenia jest również fakt, że współczynniki elastyczności spożycia artykułów żywnościowych w wyrażeniu ilościowym w porównaniu z elastycznością spożycia tych artykułów w wyrażeniu wartościowym kształtowały się na znacznie niższym poziomie. Świadczyło to o tendencji kupowania przez ludność na Ziemi Lubuskiej dóbr bardziej luksusowych, towarów w lepszych gatunkach i o wyższej cenie.

Jeśli idzie o przetwory zbożowe, mąkę pszenną, żytnią, chleb dokupiony, bułki dokupione, to w badanym regionie jest wyraźniejsza niż w skali ogólnopolskiej tendencja do ograniczania spożycia naturalnego na korzyść konsumpcji artykułów dokupionych. W tym zakresie niezbyt zrozumiała jest wyższa od przeciętnej dla kraju elastyczność spożycia ziemniaków, które wzrasta bardziej niż dochód.

Korzystne odchylenie od średniej dla kraju wykazuje elastyczność spożycia mleka pełnego i mięsa. W spożyciu natomiast ryb i przetworów rybnych zaobserwowano tendencję ujemnej elastyczności, co jest zjawiskiem niekorzystnym w spożyciu ludności chłopskiej na Ziemi Lubuskiej. Podobnie należy zwrócić uwagę na malejące spożycie warzyw i owoców jako tendencję niewłaściwą z punktu widzenia racjonalnej diety żywieniowej.

Tak więc w zakresie spożycia niektórych artykułów na Ziemi Lubuskiej elastyczność wykazała odchylenia in plus lub in minus w porównaniu do średniej ogólnokrajowej. Ogólnie jednak poziom konsumpcji na Ziemi Lubuskiej nie odbiegał w analizowanym okresie daleko od poziomu ogólnopolskiego.